

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΥΒΟΪΚΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ

Η ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΩΝ «ΘΗΣΑΥΡΩΝ»

Η γεωγραφική θέση της Εύβοιας, που εκτείνεται παράλληλα προς την κεντρική Ελλάδα από τη Θεσσαλία έως την Αττική, αλλά και η οικοδόμηση των πόλεων της σε σημαντικά σημεία του νησιού, όπως Ιστιαία - Κάρυστος στη βόρεια και νότια είσοδο του Ευβοϊκού κόλπου, και Χαλκίδα - Ερέτρια στα πλησιέστερα σημεία προς τον πορθμό του Ευρίπου, είχαν ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη των πόλεων αυτών, ιδιαίτερα δε της Χαλκίδας και της Ερέτριας, στον τομέα της ναυσιπλοΐας και του εξωτερικού εμπορίου από τον 9ο αι. π.Χ.

Ο πορθμός του Ευρίπου ήταν το σταυροδρόμι-πέρασμα από τον ελλαδικό κορμό προς το νησιωτικό Αιγαίο και την Ανατολή.

Στα τέλη του 9ου αι. π.Χ. οι Ευβοείς έμποροι δημιούργησαν πρακτορεία στην Ανατολή (Ταρσό και Αλ Μίνα), με πρόθεση να συστηματοποιήσουν τις εμπορικές επαφές ανάμεσα στις ευβοϊκές πόλεις, που διέθεταν μεταλλουργικά εργαστήρια, και στις χώρες της Ανατολής, που διέθεταν μέταλλα. Ευβοείς και Ρόδιοι έμποροι εκτελούσαν το διαμετακομιστικό εμπόριο μετάλλου από την Ανατολή προς το Αιγαίο και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην τεχνική πρόοδο της εποχής και στην ανάπτυξη του δευτερογενούς εμπορίου, όπως είναι οι μεταλλικές κατασκευές.

Παράλληλα όμως με την Ανατολή η ανάπτυξη του εμπορίου τούς οδήγησε και στη Δύση, όπου ίδρυσαν πολλές και σημαντικές αποικίες. Πρώτος σταθμός είναι οι Πιθηκούσες, στην είσοδο του κόλπου της Νεαπόλεως. Οι αποικίες της Δύσης είχαν αγροτικό χαρακτήρα, αλλά και εμπορικό (μεταφορά εμπορευμάτων από και προς το Αιγαίο). Ωστόσο η έκταση που πήρε ο ευβοϊκός αποικισμός και οι θέσεις των αποικιών δείχνουν ότι το κύριο κίνητρό τους υπήρξε η γεωργική αποκατάσταση ενός πλήθους ακτημόνων.

Στην αρχή του 8ου αι. π.Χ. οι Ερετριείς αποίκισαν την Κέρκυρα και στα τέλη του αιώνα Χαλκιδείς την Χαλκιδική.

Από την αρχή του όμως του 7ου αι. π.Χ. οι Χαλκιδείς και οι Ερετριείς χάνουν τα πρωτεία που είχαν προηγουμένως στον τομέα του εξωτερικού εμπορίου. Τούτο οφείλεται αφενός μεν στην εμπλοκή τους σε μια σειρά παρατεταμένων πολέμων, αφετέρου δε στο συναγωνισμό της Κορίνθου, της οποίας η γεωγραφική θέση ήταν πλεονεκτικότερη ως προς το εμπόριο με τη Δύση.

Ο Αηλάντιος πόλεμος μεταξύ Χαλκιδέων και Ερετριέων, που χώρισε τον αρχαίο κόσμο σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα, έγινε για τη θαλάσσια υπεροχή και τα εμπορικά συμφέροντα των δύο πόλεων. Παρόλον ότι ο πόλεμος έληξε με νίκη της Χαλκίδας, τα αρχαιολογικά δεδομένα μας δείχνουν ότι η Χαλκίδα παρακμάζει μετά τον πόλεμο, ενώ η Ερέτρια διατηρεί τη θέση της. Είναι προφανές ότι το υπερπόντιο εμπόριο είχε μεγαλύτερη σημασία για τη Χαλκίδα, η οικονομία της οποίας υπέστη μεγάλη ζημιά από τον πόλεμο, ενώ η ζημιά που υπέστη η Ερέτρια ήταν περιορισμένη και ξεπεράστηκε πιο εύκολα.

Ήως Τσοούτη

Νομισματικό Μουσείο Αθηνών

Η νομισματική μαρτυρία, όπως προκύπτει από τα πλούσια ευρήματα, «θησαυρούς»¹, που έχουν βρεθεί τόσο στην Εύβοια όσο και σε άλλες γειτονικές περιοχές, μας επιτρέπει να οικια-

γραφήσουμε την εικόνα των ιστορικών, πολιτικών και οικονομικών παραμέτρων του νησιού. Νομίσματα πρωτοεμφανίστηκαν στη δυτική Μικρά Ασία κατά το 8^ο μισό του

7ου αι. π.Χ. και από εκεί έφθασαν στην κεντρική Ελλάδα γύρω στο 570 π.Χ. Οι πρώτες πόλεις που έκοψαν νομίσματα είναι η Αίγινα και αμέσως μετά η Αθήνα, η Κόρινθος, η Χαλκίδα και η Ερέ-

τρια².

Στην Εύβοια κόπηκαν νομίσματα σε τρεις διαφορετικές περιόδους, που χωρίζονται μεταξύ τους σε μεγάλα χρονικά διαστήματα, στη διάρκεια των οποίων φαίνεται ότι δεν κόπηκε κανένα νόμισμα³.

Είναι γνωστό ότι τρεις πόλεις της Εύβοιας, Χαλκίδα, Ερέτρια και Κάρυστος, έκοψαν νομίσματα από το γ' τέταρτο του 5ου αι. π.Χ., για να συναντιώνται την ανάπτυξη της γειτονικής πόλης των Αθηνών, ενώ η τέταρτη πόλη, η πολιστάφυλος Ιστιαία του Ομήρου, έκοψε πολύ αργότερα, μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ.⁴.

Οι αρχαϊκές κοπές της Χαλκίδας μοιάζουν με αυτές των Αθηνών. Τα πρώτα χαλκιδικά νομίσματα, που απεικονίζουν: στον εμπροσθότυπο, τέτρημπο σε μετωπική παράσταση και στον οπισθότυπο: έγκολο (εικ. 1), μας θυμίζουν τα Warrenpünzen, τα λεγόμενα εραλδικά νομίσματα των Αθηνών (εικ. 2), και χρονολογούνται πιθανότατα γύρω στο 540 π.Χ. Σ' αυτές τις πρώιμες κοπές οι στατήρες της Χαλκίδας έχουν το ίδιο βάρος με τα τετράδραχμα των Αθηνών, με τη διαφορά ότι υποδιαορίζονται σε τρία (τρίτο και έκτο στατήρα), υποδιαορίσεις που είχαν και οι αποικίες στη Σικελία (Νάξος, Ζάγκλη και Ιμέρα) την ίδια εποχή. Μια μεταγενέστερη κοπή, που αναφέρεται επίσης στη Χαλκίδα, είναι ο μοναδικός στατήρας που απεικονίζει στον εμπροσθότυπο γυναίκαει κεφάλι και στον οπισθότυπο τέτρημπο σε έγκολο τετράγωνο (εικ. 3). Το νόμισμα αυτό μας θυμίζει επίσης τα Warrenpünzen και τις πρώιμότες γλαυκές των Αθηνών, που χρονολογούνται γύρω στα 530/520 π.Χ. Η επιγραφή της Αθήνας στη Χαλκίδα φαίνεται περισσότερο από μια μεταγενέστερη κοπή, όπου ο στατήρας, γίνεται τετράδραχμο και έχει ως υποδιαοίρησή του το διδραχμο. Απεικονίζεται στον εμπροσθότυπο αετός που πετάει προς τα δεξιά ή προς τα αριστερά και στον οπισθότυπο τροχός σε έγκολο τετράγωνο⁵ (εικ. 4).

Ανάλογη με τη νομισματοκοπία της Χαλκίδας είναι και της Ερέτριας⁶. Τα νομίσματά της, με την παράσταση ισοορησίον στον εμπροσθότυπο και οσούπιαν στον οπισθότυπο (εικ. 5), άρχισαν να κόβονται γύρω στο 525 π.Χ., είναι δηλαδή ύστερα από μερικά χρόνια από τα Χαλκιδικά, τα Warrenpünzen και της αρχαϊκής γλαυκής των Αθηνών.

Μετά τη Χαλκίδα και την Ερέτρια, έκοψε και η Κάρυστος⁷ νομίσματα στο γ' τέταρτο του 5ου αι. π.Χ. (εικ. 6). Στις αρχαϊκές κοπές της απεικονίζεται στον εμπροσθότυπο αγελάδα που στρέφει το κεφάλι της πίσω και στο οπισθότυπο κόκορας σε έγκολο τετράγωνο. Διδραχμία, με την αγελάδα που θηλάζει τα μικρά της και τον κόκορα, χρονολογούνται στο δεύτερο τέταρτο του 5ου αι. π.Χ. Η παράσταση του κόκορα είναι το «λαλούν σύμβολο» της πόλης.

Οι αρχαϊκές κοπές των ευβοϊκών πόλεων, καθώς και οι σύγχρονες τους των Αθηνών, είναι σπάνιες κοπές, που εξυπηρετούσαν τις τοπικές ανάγκες του εμπορίου και δεν κυκλοφορούσαν ευρύτερα, όπως οι μεταγενέστερες κοπές των πόλεων αυτών. Η ανεύρεσή τους σε «θησαυρούς», τόσο στην Εύβοια όσο και εκτός αυτής, σε μια γεωγραφική περιοχή που ορίζεται ΝΔ της Εύβοιας, στη γειτονική Αττική και τα Ίσθια, αλλά και σ' αυτούς που ταΐδεύσαν στην Ανατολή (Φοινίκη, Αίγυπτο) και στη Δύση για τις ανάγκες του εμπορίου, είναι σχετικά περιορισμένη, σημαντική όμως για τη μελέτη της κυκλοφορίας των νομισμάτων αυτών στον αρχαϊκό χρόνο⁸.

Νομίσματα της Χαλκίδας και της Ερέτριας κυκλοφορούν παράλληλα με αυτά των Αθηνών και πρωτοεμφανίζονται σε «θησαυρούς» που δάθενται στις αρχές του 5ου αι. π.Χ.⁹.

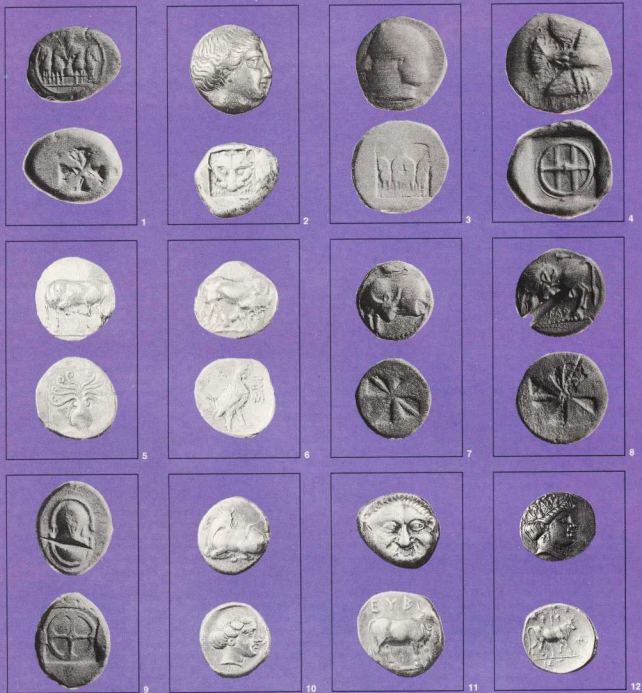
Από την Εύβοια έχουμε τρεις «θησαυρούς» με αρχαϊκά νομίσματα: α) Εύβοια 1935 (IGCH 3)¹⁰, που αποτελείται από 4 τετράδραχμα της Χαλκίδας (αετός και τροχός) και 2 διδραχμα Warrenpünzen, με χρονολογία απόκρυψης γύρω στα 530-510 π.Χ. β) Ερέτρια 1870 (IGCH 9), ο οποίος αποτελείται από τετράδραχμα και διδραχμα Ερέτριας καθώς και Warrenpünzen και αρχαϊκές γλαυκές Αθηνών, με χρονολογία απόκρυψης γύρω στα 500-480 π.Χ. και γ) Πασό Κύμης 1883 (IGCH 10), που είναι παρόμοια σύνθεσης και χρονολογίας απόκρυψης με αυτόν της Ερέτριας.

Αναλόγως τους παραπάνω «θησαυρούς», παρατηρούμε ότι το νομισματοκοπείο της Χαλκίδας εμφανίζεται στους «θησαυρούς» από τα τέλη του 6ου αι. π.Χ., ενώ της Ερέτριας έχει μεγαλύτερη παρουσία στους «θησαυρούς» των αρχών του 5ου αι. π.Χ. Από τα σημερινά δεδομένα προκύπτει ότι κυκλοφορούσαν σε περιορισμένο αριθμό μόνο στην κεντρική Εύβοια (Ερέτρια, Κύμη).

Εκτός Εύβοιας έχουν βρεθεί επίσης «θησαυροί»: α) Αθήνα 1788 (IGCH 2), που αποτελείται από αρχαϊκά νομίσματα Ερέτριας και Warrenpünzen Αθηνών, με χρονολογία απόκρυψης περί τα 525-515 π.Χ., β) Ελευσίνα 1883 (IGCH 5), με παρόμοια σύνθεση και χρονολογία απόκρυψης περί τα 520-510 π.Χ., και γ) Ίσθια Κορινθίου 1954 (IGCH 11), με χρονολογία απόκρυψης γύρω στα 480 π.Χ. Ο «θησαυρός» Ίσθια 1954 αποτελείται από νομίσματα της Ερέτριας, Αίγινας, Κορινθίου, Σικυώνας, Άργους, Τεγέας και Νάξου. Είναι φυσικό, ένας «θησαυρός» που βρέθηκε στην Πελοπόννησο να έχει κοπές Αίγινας και πελοποννησιακών πόλεων, ενώ η παρουσία νομισμάτων της Νάξου δεν μας εκπλήσσει, εφόσον είναι γνωστό οι δεσμοί της Ερέτριας με τις Κυκλάδες από τον 8 αι. π.Χ. Και στους τρεις αυτούς θησαυρούς εκπροσωπείται από τις Ευβοϊκές πόλεις μόνο το νομισματοκοπείο της

Ερέτριας, ενώ από το «θησαυρό» Ίσθια 1954 απουσιάζουν τα Warrenpünzen των Αθηνών. Οι «θησαυροί» πάλι με αρχαϊκά ευβοϊκά νομίσματα, που ταΐδεύσαν με όμοιο του Αιγαίου και της Ανατ. Μεσογείου για τη Φοινίκη και την Αίγυπτο, έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Πρόκειται για τους «θησαυρούς»: α) Massafy, θόρια της Φοινίκης, 1961 (IGCH 1483), που δάθενται γύρω στα 425-400 π.Χ., β) Sakha, 100 χλμ. από Αλεξάνδρεια, 1897 (IGCH 1639), η απόκρυψη του οποίου τοποθετείται στις αρχές του 5ου αι. π.Χ., γ) Benha el Asl, νότια του Καΐρου, 1919 (IGCH 1640), με χρονολογία απόκρυψης γύρω στο 480 π.Χ., και δ) Asyut (αρχ. Λυκόπολις), 300 χλμ. νότια του Καΐρου, 1968-9 (IGCH 1644), με χρονολογία απόκρυψης γύρω στο 475 π.Χ. Οι «θησαυροί» αυτοί είναι σημαντικοί, γιατί μας δίνουν πολλά στοιχεία για τη μελέτη της κυκλοφορίας των αρχαϊκών νομισμάτων. Είναι κατεξοχήν ευρήματα απόθησαυρισμού, εφόσον κατά κανόνα συνοδεύονται από μεγάλες ποσότητες αργύρου και κοσμήματα, έχουν δηλ. συλλεγεί ως πολύτιμα μέταλλα, σε περιοχές που εισήγαγαν μάλλον άργυρο. Χαρακτηριστική είναι η ποικιλία των νομισμάτων που εκπροσωπούνται, όπως αυτά των ευβοϊκών και σικελικών πόλεων, Θρακομακεδονικά, Ακάνθου, Θάσου, Warrenpünzen, Αιγίνης, Κορινθίου, Κυκλάδων κ.λπ., τα οποία έφεραν στην Ανατ. Μεσόγειο διά τη θαλασσοείσοδου¹¹. Από τα ευβοϊκά νομισματοκοπεία αντιπροσωπεύονται εκκεντά της Ερέτριας και στους τέσσερις «θησαυρούς», της Χαλκίδας σε δύο (IGCH 1640 και 1666) και της Κάρυστος μόνο στο «θησαυρό» Asyut 1969 (IGCH 1644). Είναι η πρώτη φορά που νομίσματα της Κάρυστος κυκλοφορούν σε αρχαϊκούς «θησαυρούς».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το τετράδραχμο του «θησαυρού» Asyut 1969¹² με παράσταση αγελάδας που γυρίζει το κεφάλι και έζυνε το λαίμη της με την οπή και στη ράχη της κάβαται ένα πουλί. Το νόμισμα αυτό έχει απόδοσε παλαιότερα ο Jenkins¹³ στη Δίκα της Μακεδονίας (εικ. 7). Η απουσία όμως επιγραφής και η ανεύρεσή στον ίδιο «θησαυρό» παρόμοιο τύπου της Κάρυστος με την επιγραφή ΚΑΡ κάνει πιθανότερη την απόδοση του νομισματοκοπείου στη μητρόπολη Ερέτρια¹⁴ παρά στο Δίκαιο, και χρονολογικά τοποθετείται στο τελευταίο τρίτο του 5ου αι. π.Χ. (εικ. 8). Παρόμοια εικόνα με τους «θησαυρούς» της Ανατολής έχει και αυτός από τον Τάραντα της Καλαβρίας 1874 (IGCH 1874), με χρονολογία απόκρυψης του 5ου αι. π.Χ. Ο στατήρας, που απεικονίζει στον εμπροσθότυπο ασπίδα βοιωτικού τύπου στην οποία είναι γραμμένο το γράμμα Χ και στον οπισθότυπο τροχό με τέσσερις ακτίνες μέσα σε έγκολο τετράγωνο, έχει αποδοθεί στη Χαλκίδα ή τη Βοιωτία (εικ. 9). Ο

1. Αρχαϊκός στατήρας Χαλκίδας. Τέθριππο σε μετωπική παράσταση/έγκοιλο.
2. Ψαρρεπιάντηzen (Νομισματικό Μουσείο Αθηνών). α. Γοργόνειο. β. Κεφαλή πάνθηρα σε έγκοιλο τετράγωνο.
3. Αρχαϊκός στατήρας Χαλκίδας. Γυναίκειο κεφάλι προς αριστερά/τέθριππο σε έγκοιλο τετράγωνο.
4. Αρχαϊκό τετράδραχμο Χαλκίδας. Αετός που πετάει προς δεξιά/τροχός σε έγκοιλο τετράγωνο.
5. Αρχαϊκό τετράδραχμο Ερέτριας (Νομισματικό Μουσείο). α. Μοσχάρι που γυρίζει το κεφάλι του. β. Σουπίδι.
6. Διδράχμιο Καρύστου, 6^η μισό 4ου αι. π.Χ. (Νομισματικό Μουσείο). α. Αγελάδα που θηλάζει το μικρό της. β. Κάκορας προς δεξιά. Επιγραφή ΚΑΡΥΣΙ.
7. Αρχαϊκό τετράδραχμο Ερέτριας. Αγελάδα που ξύνει το λαιμό της με την οπλή της και στη ράχη της κάθεται ένα πουλι/έγκοιλο.
8. Αρχαϊκό τετράδραχμο Καρύστου, παρόμοιος τύπος με αυτό της Ερέτριας, με επιγραφή ΚΑΡ.
9. Αρχαϊκός στατήρας Χαλκίδας. Βοιωτική ασπίδα με το γράμμα Χ/τροχός με τέσσερις ακτίνες.
10. Στατήρας του κοινού των Ευβοέων (Νομισματικό Μουσείο). α. Κεφαλή νύμφης. β. Μοσχάρι όρθιο.
11. Τετράδραχμο του κοινού των Ευβοέων (Νομισματικό Μουσείο). α. Κεφαλή νύμφης. β. ΕΥΒ. Μοσχάρι όρθιο.
12. Οκτάβολο Ιστιαίας, τείχη τετάρτου (Νομισματικό Μουσείο). α. Γυναίκειο κεφαλή στεφανωμένη με κλαδιά αμπέλου. β. Μοσχάρι προς δεξιά. Πάνω κλαδιά αμπέλου. Επιγραφή ΙΣΤΙ.
13. Τριόβολο Ιστιαίας, τέλη 4ου π.Χ. (Νομισματικό Μουσείο). Η νύμφη Ιστιαία κάθεται σε πλώρα πλοίου κρατώντας στυλίδα.

συνδυασμός όμως της διωκτικής αποδίδει με τον τροχό, που απεικονίζεται στα αρχαία νομίσματα της Χαλκίδας, και το γράμμα Χ του χαλκιδόκοι αφαράθου, όπως και το γεγονός ότι ο σταθμός κόπηκε σύμφωνα με τον ευβοικό σταθμικό κανόνα, κάνουν πιθανότερη την απόδοση του νομίσματος αυτού στο νομισματοκοπείο της Χαλκίδας παρά της Βοιωτίας. Ο C. Kraay επισημαίνει την ομοιότητα του προς τα *Wappensteinzen* και τις αρχαίες γλαυκές των Αθηνών και το χρονολογεί γύρω στο 520 π.Χ.¹⁵

Στα μέσα του 5ου αι. π.Χ. η Αθήνα ανεδείχθη σε μεγάλη πολιτική και οικονομική δύναμη, που κυριαρχούσε απόλυτα στο Αιγαίο, από την Εύβοια έως τα μικρασιατικά παράλια και από τη χερσόνησο της Χαλκιδικής έως τη Ρόδο. Η επεκτατική πολιτική της Αθήνας δεν επέτρεψε στις ευβοϊκές πόλεις να απομακρυνθούν από την επιρροή της και παρόλον ότι οι Ευβοϊκοί αποστάτησαν από τη Συμμαχία, οι Αθηναίοι όμως επανέφεραν εκτραπέυοντες εναντίον τους το 446 π.Χ. Οι Αθηναίοι ενίστασαν με ψήφισμα που χρονολογείται μεταξύ των ετών 450-446 π.Χ., επιβάλλουν τα δικά τους μέτρα και σταθμά και απαγορεύουν στους συμμάχους να κόβουν αργύρα νομίσματα. Την εποχή αυτή τα ευβοϊκά νομισματοκοπεία είναι κλειστά και η κυκλοφορία των νομισμάτων καλιπτείται σχεδόν στο σύνολό της από τα αθηναϊκά νομίσματα. Έχουμε τη μαρτυρία δύο «θησαυρών»: α) Εύβοια 1921 (IGCH 39), που βρέθηκε μέσα σε αγγείο και αποτελείται από 67 αθηναϊκά τετράδραχμα, και β) Ερέτρια 1973, που αποτελείται από 36 τετράδραχμα, 3 δραχμές και 1 ημιδραχμο Αθηνών¹⁶.

Ένας άλλος «θησαυρός» της εποχής αυτής από τη Χαλκίδα 1964 (IGCH 262), που βρέθηκε μέσα σε αγγείο και αποτελείται από 51 χάλκινα νομίσματα των σικελικών πόλεων Λεντίνων, Ιμέρας και Συρακούσων, είναι ενδεικτικός των επαφών της μετροπόλεως με τις αποικίες της.

Την επομένη της καταστροφής του αθηναϊκού στόλου στη Σικελία οι ευβοϊκές πόλεις, αφού συμμαχησαν με τους Βοιωτούς, στο πλευρό των οποίων εμφάνον στον πόλεμο της Κορίνθου, επαναστάτησαν πάλι κατά των Αθηνών το 411 π.Χ. Η νομισματική μαρτυρία μάς πείθει ότι η πρώτη οργάνωση της Ευβοϊκής Συμπολιτείας έγινε χωρίς αμφιβολία το 375 π.Χ.¹⁷ Κάτω από τη θηβαϊκή επίδραση κόβονται οι πρώτοι στατήρες του Κοινού των Ευβοίων με αιγινητικό σταθμικό κανόνα. Οι στατήρες αυτοί απεικονίζουν καθιστό μοσχάρι που στρέφει το κεφάλι πίσω, στον εμπροσθότυπο, και γυναικείο κεφάλι της νύμφης Εύβοιας και την επιγραφή ΕΥΒ, στον οπισθότυπο (εικ. 10). Μια άλλη κοπή απεικονίζει το κεφάλι της νύμφης στον εμπροσθότυπο και το μοσχάρι με την επιγραφή ΕΥΒ στον οπισθότυπο, ενώ στο πεδίο πάνω από το μοσχάρι

έχει ένα ή περισσότερα τσαμπιά από σταφύλι. Οι εσωτερικοί όμως ανταγωνισμοί της Συμπολιτείας προκάλεσαν ρήξη με τη Θήβα και προσωρινή προσέγγιση με την Αθήνα το 357 π.Χ. Οι ευβοϊκοί στατήρες αντικαθίστανται από τετράδραχμα και δραχμές αττικού σταθμικού κανόνα, με την παράσταση του κεφαλιού της νύμφης στον εμπροσθότυπο, το μοσχάρι όρθιο στον οπισθότυπο και την επιγραφή ΕΥΒ ή ΕΥ ΒΟΙ (εικ. 11)¹⁸. Στους «θησαυρούς» του 4ου αι. π.Χ. έχουμε πλούσια παρουσία των νομισμάτων του Κοινού, παράλληλα όμως κυκλοφορούν βοιωτικά και αθηναϊκά νομίσματα. Ο «θησαυρός» Εύβοια ή Βοιωτία 1951 (IGCH 42) αποτελείται από στατήρες Θηβών, Τανάγρας, Σικυώνος, τετράδραχμα Αθηνών και 30 διδραχμια του Κοινού των Ευβοίων και αντικατοπτρίζει την κατάσταση της κυκλοφορίας την εποχή που η Εύβοια ήταν κάτω από τη θηβαϊκή επίδραση¹⁹. Χρονολογικά τοποθετείται πριν από την υιοθέτηση του αττικού σταθμικού κανόνα. Ο «θησαυρός» Ερέτρια 1973²⁰ περιέχει 5 δραχμές, εκ των οποίων οι 4 είναι του αττικού σταθμικού κανόνα, 7 ημιδραχμα και 5 διδραχμια του Κοινού. Αθήνα, Θήβα και Κοινό είναι οι τρεις δυνάμεις που επηρέασαν την ιστορία της Εύβοιας την εποχή αυτή.

Οι ευβοϊκές πόλεις παραμένουν διασπαρμένες από εσωτερικές ερίδες έως το 338 π.Χ.²¹ Τότε παρατηρείται νέα ώθηση των πόλεων, τα νομισματοκοπεία της Χαλκίδας και της Καρύστου κόβουν δραχμές αττικού σταθμικού κανόνα, μειωμένου βάρους, ενώ της Ερέτρίας παραμένει κλειστό. Η Ιστιαία κόβει δραχμές σύμφωνα με τον ευβοϊκό σταθμικό κανόνα, στις οποίες απεικονίζεται στον εμπροσθότυπο γυναικείο κεφάλι στεφανωμένο με κλαδί αμπελού και στον οπισθότυπο μοσχάρι (εικ. 12). Κόβει επίσης οκτώβολα και τετράδραχμια σύμφωνα με τον αττικό σταθμικό κανόνα, με τον ίδιο εμπροσθότυπο και τη νύμφη Ιστιαία να κάθεται σε πύργα πλοίου κρατώντας σταυλάδα (εικ. 13)²². Η νίκη του Φιλίππου στη Χαριόνη το 338 π.Χ. επέφερε τη διάλυση του Κοινού, την ανασύσταση του οποίου έκανε ο Αντίγονος Γονατάρς όταν το 304 π.Χ. κατέλαβε την Εύβοια. Οι Μακεδόνες εγκατέστησαν πολεμική φρουρά στη Χαλκίδα και με την οικοδόμηση νέων οχυρώσεων την ανέδειξαν σε πούδαία ναυτική βάση.

Η μακεδονική περίοδος είναι η πιο πλούσια σε νομισματική μαρτυρία. Στους 19 «θησαυρούς» που παρουσιάζει ο O. Picard²³ προσθέτουμε δύο ακόμη από τις ανασκαφές της Ερέτρίας 1981²⁴. Εξετάζοντας συνολικά τους «θησαυρούς» της περιόδου αυτής καταλήγουμε σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα για τη νομισματική κυκλοφορία και την ευμηνία του νησιού. Καταρχήν τα νομίσματα του Κοινού και των ευβοϊκών εργαστηρίων

κυκλοφορούσαν σε μεγάλο ποσοστό και σε όλη την Εύβοια. Από τα τοπικά νομισματοκοπεία, αυτό της Καρύστου έχει την πιο πλούσια παρουσία στους «θησαυρούς» ακολουθεί της Χαλκίδας και της Ιστιαίας, ενώ της Ερέτρίας δεν λειτουργεί αυτή την περίοδο. Τα νομίσματα του Κοινού είναι μικρές ως επί το πλείστον υποδιαίρεσεις, αττικές δραχμές μειωμένου βάρους²⁵. Παράλληλα όμως με τα ευβοϊκά νομίσματα κυκλοφορούν και αθηναϊκά τετράδραχμα. Επίσης κυκλοφορούν νομίσματα της κεντρικής Ελλάδος με αιγινητικό σταθμικό κανόνα, όπως αυτά της Λοκρίδος, Φωκίδας και Βοιωτίας, σε όλες τις περιοχές της Εύβοιας. Εντυπωσιακή είναι η παρουσία τετράδραχμων και δραχμών του Αλεξάνδρου Γ', μικρασιατικών κυρίως εργατηρίων, ενδεικτικά των στενών επαφών της Εύβοιας με τη Μικρά Ασία²⁶. Τα νομίσματα του Λυσιαχίου, του Δημήτριου Πολιορκητή και του Αντίγονου Γονατάρς διακρίνονται από τις ναυτικές δραστηριότητες στην περιοχή, αφού ως γνωστόν η Χαλκίδα ήταν μεγάλη ναυτική βάση την εποχή αυτή. Εντυπωσιακή είναι ακόμη και η παρουσία ροδιακών νομισμάτων. Κυκλοφορούν επίσης νομίσματα των Λαγιδών, των Πτολεμαίων και κυκλαδικών, τα οποία ήρθαν στο νησί δια της οδού του εμπορίου. Στη μακεδονική περίοδο ανήκει και ο μοναδικός «θησαυρός» χρυσών νομισμάτων Ερέτρια 1855 (IGCH 63), που αποτελείται από 2 στατήρες Φιλίππου Β', 10 στατήρες Φιλίππου και 30 περικοπείς δαρεϊκούς. Πρόκειται για ένα εύρημα αποθησαυρισμού, που θάβεται μετά την άφιξη των Μακεδόνων στην Εύβοια²⁷.

Το β' μισό του 3ου αι. π.Χ. μας είναι λιγότερο γνωστό. Οι ευβοϊκές πόλεις δεν έχουν πια ομοσπονδιακή οργάνωση. Ο 2ος αι. π.Χ., αντίθετα από τον 3ο, είναι φτωχός σε ευρήματα. Ο «θησαυρός» των Ωρών 1902 (IGCH 232), που αποκρύφεται γύρω στα 171-169 π.Χ., αναφέρεται στις πολεμικές επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα στην κεντρική και ιδιαίτερα στη δόρεια Εύβοια κατά τον πρώτο Μακεδονικό πόλεμο²⁸. Είναι η εποχή που οι ευβοϊκές πόλεις είναι ταρκαμένες από τους δύο μακεδονικούς πολέμους, όταν καταλήφθηκαν και λεηλατήθηκαν από το ρωμαϊκό στόλο. Την εποχή αυτή η τοπική νομισματοκοπεία είναι αρκετά περιορισμένη. Στο «θησαυρό» των Ωρών, που παρουσιάζει την τυπική εικόνα των «θησαυρών» της κεντρικής Ελλάδος, επισημαίνουμε την παρουσία νομισμάτων της Αιτωλικής και Αχαϊκής Συμπολιτείας καθώς και την πληθώρα ροδιακών νομισμάτων. Στον Γ' Μακεδονικό πόλεμο έφθασαν νομίσματα του Περαία και μακεδονικά, μαζί με κοπές της Λέριας και ροδιακές²⁹.

Η Εύβοια, μετά την ήττα του Φιλίππου Ε' στη μάχη στη Κυνός Κεφαλάς το 197 π.Χ., παρέδόθη στους Ρωμαίους, αλλά στη συνέχεια ο Τίτος Φλαμίνιος διεκήρυξε στον Ισθμό το 196 π.Χ. την

ελευθερία των Ευβοέων μαζί με των άλλων Ελλήνων. Οι Ρωμαίοι κατάλαβαν την Εύβοια το 146 π.Χ. Στους έξι «θησαυρούς» του 6' μισού του 2ου αι. και του 1ου αι. π.Χ.: Εύβοια 1968, Ορε-οί 1950 (IGCH 287), Κάρυστος 1957 (IGCH 291), Ερέτρια 1973³⁰, Κάρυστος 1883 (IGCH 344) και Χαλκίδας 1955 (IGCH 345), πλούσια παρουσία έχει το νομισματοκοπείο της Αθήνας με τα τετράδραχμα New Style, παράλληλα με αυτά της Εύβοιας³¹.

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη των «θησαυρών» από την Εύβοια πρέπει ν' αναφερθούμε και στην κυκλοφορία των χάλκινων νομισμάτων³². Ο «θησαυρός» Εύβοια 1963 (IGCH 169), που θάβεται γύρω στο 243 π.Χ., αποτελείται αποκλειστικά από βοιωτικά νομίσματα επικεκομμένα πάνω σε νομίσματα Αντιγόνη Γονατά. Από τον 2ο αι. π.Χ. έχουμε 6 «θησαυρούς»: Βασιλικό 1965, Χαλκίδας 1937 (IGCH 219), Ερέτρια 1914 (IGCH 221), Ερέτρια 1909 (IGCH 225), Εύβοια πριν το 1940 (IGCH 230) και Εύβοια πριν το 1940 (IGCH 241), που αποτελούνται από χάλκινα νομίσματα του Κοινού, της Χαλκίδας και της Ερέτριας, ενώ της Κάρυστου είναι πιο σπάνια και δεν υπάρχουν της Ιστιαίας.

Η κυκλοφορία των χάλκινων μεμονωμένων νομισμάτων είναι γνωστή κυρίως από τις ελβετικές ανασκαφές στην Ερέτρια³³. Στις ανασκαφές της Σχολής βρέθηκαν 1200 χάλκινα νομίσματα, από τα οποία τα μισά περίπου στο δυτικό τετράγωνο, ένα πολυτέλειες τετράγωνο των ελληνοιστοικών χρόνων και της ύστατης αρχαιότητας. Βρέθηκαν νομίσματα του Κοινού και των Ευβοϊκών πόλεων, καθώς επίσης θεσσαλικά, βοιωτικά, αθηναϊκά, μακεδονικά και ιππολαϊκά. Την ίδια περίπου εικόνα παρουσιάζουν και τα μεμονωμένα νομίσματα από τις ελληνικές ανασκαφές σε διάφορα σημεία της Εύβοιας, όπως προκύπτει από τη μελέτη του Αρχείου Νομισματικής Κυκλοφορίας (ANK) του Νομισματικού Μουσείου.

Σημειώσεις

1. «Θησαυρό» ονομάζουμε ένα σύνολο νομισμάτων που βρέθηκαν μαζί και το οποίο κατά κανόνα κρύφτηκε σκόπια από τον κάτοχό του.
2. Βλ. C. Kraay, *Coins of Ancient Athens* (Εξέφωρη 1968), 1.
3. Kraay, ACGC 89, και του ίδιου, «The Archaic Owls of Athens. Classification and Chronology», NC 1956, 649.
4. Kraay, ACGC 89-90.
5. Στο ίδιο 89-90.
6. Στο ίδιο 91.
7. Στο ίδιο 92.
8. Kraay (ό.π., σμ. 3, Owls), 63.
9. W. Wallace, «The Early Coinages of Athens and Eubolia», NC 1962, 41-42.
10. IGCH: Inventory of Greek Coin Hoards, New York 1979.
11. C. Kraay, *Greek Coins and History* (Λονδίνο 1975), 43 κ.ε.
12. M. Price-N. Waggoner, *Archaic Greek Silver Coinage. The «Asytus» Hoard* (Λον-

δίνο 1975), 53-56.

13. G. Jenkins, «Greek Coins recently acquired by the British Museum», NC 1955, 136, και Wallace (ό.π., σμ. 9), 37.
14. Wallace (ό.π., σμ. 9), 37-38, και Kraay ACGC 91.
15. Kraay ACGC 109-Wallace (ό.π., σμ. 9), 38-40, C. Seltman, *Greek Coins, 2η έκδοση* (Λονδίνο 1955), 57, και D. Mac Donald, «The Significance of the «Boitian League/Chalkis» Silver Issue», *JfN* 1987/1988, 23-29.
16. Από την ανασκαφή της Εφόρου Αρχ/των Α. Ανδρειμένου. Η πληροφορία προέρχεται από το Αρχείο Νομισματικής Κυκλοφορίας (ANK) του Μουσείου Αθηνών.
17. Picard, Chalkis, 231 κ.ε. Για τα νομίσματα της Συμπολιτείας θλ. W. Wallace, *The Eubolian League and its Coinage* (Νέα Υόρκη 1956).
18. Picard, 237 κ.ε.
19. Στο ίδιο, 308 του ίδιου, «Τα ευβοϊκά νομίσματα στην κλασική και ελληνιστική εποχή», στο: Η πόλη της Χαλκίδας, Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, Χαλκίδα, 24-27 Σεπτεμβρίου 1987 (Αθήνα 1990), 77-81.
20. Από την ανασκαφή της Εφόρου Αρχ/των Α. Ανδρειμένου (ANK) και Picard, Chalkis, 308.
21. Picard, Chalkis, 245-51.
22. Kraay, ACGC 93.
23. Στο ίδιο.
24. M. Καραμεισίνη-Οικονομίδου, «Δύο νομισματικοί «θησαυροί» από την ανασκαφή στην Ερέτρια, 1981», AE 1983, 137-147.
25. Picard, Chalkis, 308-313.
26. Καραμεισίνη-Οικονομίδου (ό.π., σμ. 24), 146-147.
27. Picard, Chalkis 308.
28. M. Thompson, «The Agrinion Hoard», *NfM* 159 (1968), 92.
29. M. Crawford, *Coinage and Money under the Roman Republic* (Λονδίνο 1988) 120.
30. K. Scheffold, «Grabungen in Eretria», *AntKunst* 17 (1974), 72.
31. Picard, Chalkis, 315.
32. Στο ίδιο.
33. M. Brunner, «Die Münzen aus dem West-Quartier von Eretria. Untersuchungen zu den Fundmünzen der Ausgrabungen der Schweizerischen Archäologischen Schule in Griechenland» (XIIe Congrès International de Numismatique, organisé du 8 au 13 Septembre 1991 par la Société Royale de Numismatique de Belgique, Βρυξέλλες 1991), 34.

Συνομογραφίες

AE Αρχαιολογική Εφημερίς
ANK Αρχείο Νομισματικής Κυκλοφορίας
AntKunst Antike Kunst
IGfM M. Thompson - O. Morkholm - C. Kraay, *An Inventory of Greek Coin Hoards* (Νέα Υόρκη 1973)
JfN Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte

Kraay, ACGC C. Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins* (Λονδίνο 1976)

NC Numismatic Chronicle

NfM Numismatic Notes and Monographs

Picard, Chalkis O. Picard, *Chalkis et la Confédération Eubéenne*.

Etude de Numismatique et d' Histoire (Ive-Ier siècle) (Παρίσι 1979)

The Coinage of Euboea

Eos Tsouiri

Due to its geographic position Euboea played a significant role in the development of navigation and exterior trade from the ninth century BC on.

The Euripos straits was an important and convenient sea route leading from central Greece to the insular Aegean.

Chalkida, Eretria and Karystos issued their coins in the last quarter of the sixth century BC in order to compete the power of the neighbouring Athens, while the famous for its grapes Istiaia issued its coins much later, in the middle of the fourth century BC.

The circulation of the archaic coins of Chalkida and Eretria coincides with that of the Wappenmünzen and the archaic «owls» of Athens. They are rare issues, mainly in use in Euboea and Attica and their discovery in hoards of the East is quite significant for the study of their circulation.

In the middle of the fifth century BC, when Athens has become a great economic and political power, the cities of Euboea come under its influence. The local mints close and the circulation of coins is carried out exclusively by Athenian tetradrachma.

In the fourth century BC after the defeat of the Athenians in Sicily, the Euboean cities advance to the institution of the Euboean's Commons and issue coins of the alliance in 370 BC, while the local mints reopen later, around 338 BC.

After the battle of Chaeroneia the Euboean's Commons is brought to an end. The Macedonian phase is the richest in numismatic finds. The general conclusion of the study of these finds is that Athenian coins as well as coins of the Commons and of the various local mints have a parallel circulation together with coins of central Greece, Boeotia, Lokrida, Phokida, coins of the Macedonian kings and of the island of Rhodes.

In the second century BC the cities of Euboea are in a state of agitation due to the three Macedonian wars, therefore the local mints have a limited production. Coins of the Aetolian and Achaean League as well as New Style tetradrachma of Athens are in circulation. Worth noticing is also the circulation of bronze coins of the Euboean's Commons along with coins of Thessaly, Boeotia, Athens and Macedonia.